

ІНСТИТУТ ВІЙСЬКОВОГО ОМБУДСМАНА В АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОМУ МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Захист прав військовослужбовців Збройних Сил України в умовах повномасштабної війни є не лише правозахисним, а й безпековим завданням держави, адже від рівня правової захищеності військових залежать мотивація особового складу, боєздатність підрозділів і довіра суспільства до органів публічної влади. Відповідно до статті 17 Конституції України держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України [1], а стаття 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує кожному право на ефективний засіб юридичного захисту [2]. У Рекомендації CM/Rec(2010)4 Комітет міністрів Ради Європи виходить із того, що військовослужбовці не втрачають прав людини та основоположних свобод унаслідок вступу на військову службу [3]. Ще у справі "Engel and Others v. the Netherlands" ЄСПЛ підкреслив, що Конвенція поширюється й на військовослужбовців, хоча специфіка військової служби може виправдовувати певні обмеження їхніх прав [4].

Адміністративно-правовий механізм захисту прав військовослужбовців доцільно розглядати як систему взаємопов'язаних правових норм, суб'єктів, процедур і гарантій, за допомогою яких публічна адміністрація та уповноважені органи запобігають порушенням прав військових, припиняють такі порушення та забезпечують відновлення порушених прав. Нормативну основу цього механізму становлять закони України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей" [5] та "Про військовий обов'язок і військову службу" [6]. У науковій літературі наголошується, що військовослужбовці мають як загальногромадянські, так і спеціальні права, пов'язані з їхнім статусом [7], а важливою гарантією реалізації цих прав є ефективні правові механізми захисту, зокрема судові [8].

Структура механізму охоплює кілька рівнів: захист у порядку службової підпорядкованості, відомчий контроль Міністерства оборони, парламентський контроль та судовий захист. У 2024–2025 роках цю систему було доповнено новими інституціями: 3 квітня 2024 року Міністерство оборони разом з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини створили Центральне управління захисту прав військовослужбовців, а 30 грудня 2024 року було призначено Уповноваженого Президента України з питань захисту прав військовослужбовців [9]. Парламентський контроль здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини відповідно до

статті 101 Конституції України [1] та Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" [10].

Ключовим етапом розвитку системи став Закон України "Про Військового омбудсмана", який Верховна Рада ухвалила 17 вересня 2025 року (законопроект № 13266), а Президент України підписав 18 вересня 2025 року [11]. Закон створює додатковий механізм захисту прав військовослужбовців, що доповнює наявні засоби захисту та не змінює компетенції інших державних органів [11]. Основними завданнями Військового омбудсмана є здійснення демократичного цивільного контролю у секторі безпеки й оборони в частині дотримання прав військовослужбовців з боку органів військового управління та командування, виявлення причин і умов порушень та підготовка пропозицій щодо їх усунення [11]. Така модель узгоджується із Законом України "Про національну безпеку України", який закріплює демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони [12].

Процедурні повноваження Військового омбудсмана охоплюють розгляд скарг військовослужбовців та уповноважених законом осіб, ініціювання перевірок, право запитувати й отримувати необхідну інформацію, зокрема з обмеженим доступом, а також направлення висновків і рекомендацій командирам (начальникам) та органам військового управління [11]. Омбудсман зобов'язаний не розголошувати відомості про особисте життя заявника без його згоди та щорічно, до 30 березня, подавати звіт Президенту України і Верховній Раді України [11]. Посадову особу призначає Президент України строком на п'ять років із правом обіймати посаду не більше двох строків поспіль, а Офіс Військового омбудсмана діє як допоміжний орган при Президентові України [11].

Інституційне запровадження відбувалося стрімко. Указом Президента від 19 вересня 2025 року створено Офіс Військового омбудсмана [13], у жовтні 2025 року на цю посаду призначено Ольгу Решетилу [14], а з 27 січня 2026 року Офіс офіційно розпочав роботу, розглядаючи не звернення, а скарги військовослужбовців [15]. За інформацією, наданою Президентові України 5 червня 2026 року, за перші чотири місяці роботи Офіс опрацював понад вісім тисяч скарг [16]. Ці дані свідчать про високий рівень суспільного запиту на позасудові механізми захисту та водночас про суттєве навантаження на новостворену інституцію.

У науковій літературі інститут Військового омбудсмана вже став предметом аналізу. Зокрема, Т. Линник зауважує, що відповідні відносини врегульовані не конституційними нормами, а новими законами та підзаконними актами, тому їх можна оцінювати як у конституційно-правовому, так і в адміністративно-правовому вимірах [17]. М. Сарнавський підкреслює, що ефективність діяльності військового омбудсмана залежить від інтеграції міжнародних стандартів у національну правову систему, забезпечення незалежності, належного

фінансування та чіткої координації з іншими державними структурами [18].

Міжнародний досвід демонструє різні моделі подібних інститутів. Наприклад, у Німеччині Уповноважений Бундестагу з питань збройних сил (Wehrbeauftragter) діє як допоміжний орган парламенту й спирається на конституційну норму [19]. На відміну від парламентської моделі, український Військовий омбудсман створений як посадова особа, яку призначає Президент України, а його Офіс діє при Президентові [11], що актуалізує питання гарантій інституційної незалежності та взаємодії з парламентським контролем.

Аналіз чинної моделі дозволяє виокремити низку проблемних питань. По-перше, статус допоміжного органу при Президентові та право Президента призначати й звільняти омбудсмана вимагають додаткових гарантій незалежності, зокрема прозорих процедур відбору та захисту від необґрунтованого припинення повноважень. По-друге, наявність кількох суб'єктів з перетинними повноваженнями (Військовий омбудсман, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, профільні підрозділи Міністерства оборони) створює ризик дублювання та потребує чіткого розмежування компетенції й порядку обміну інформацією. По-третє, висновки та рекомендації омбудсмана адресуються командирам і органам військового управління, а відповідальність за невиконання вимог омбудсмана реалізується через суд [15], тому необхідно визначити строки реагування та порядок контролю за виконанням рекомендацій. По-четверте, стрімке зростання кількості скарг [16] вимагає кадрової спроможності Офісу та запровадження критеріїв пріоритизації. По-п'яте, потребує уточнення співвідношення позасудового розгляду скарги омбудсманом та процесуальних строків звернення до адміністративного суду, зокрема місячного строку, передбаченого частиною п'ятою статті 122 Кодексу адміністративного судочинства України [20].

Позасудовий захист не замінює судового. Дії та рішення Військового омбудсмана можуть бути оскаржені в судовому порядку [11], а військовослужбовці зберігають право звернутися до адміністративного суду для захисту порушених прав [20]. Навіть в умовах воєнного стану, відповідно до частини другої статті 64 Конституції України, не можуть бути обмежені, зокрема, право на звернення до суду та право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення до органів публічної влади [1].

Інститут Військового омбудсмана є важливим елементом адміністративно-правового механізму захисту прав військовослужбовців Збройних Сил України, що забезпечує поєднання цивільного демократичного контролю із оперативним реагуванням на порушення. Ефективність цього інституту залежатиме від якості законодавчого регулювання, гарантій його незалежності, спроможності Офісу та готовності командування взаємодіяти з омбудсманом.

Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки та пропозиції щодо вдосконалення адміністративно-правового механізму

захисту прав військовослужбовців:

По-перше, адміністративно-правовий механізм захисту прав військовослужбовців необхідно розглядати як багаторівневу систему, що охоплює командну (відомчу), парламентську, спеціалізовану позасудову та судову ланки, у якій інститут Військового омбудсмана є доповненням, а не заміною наявних засобів захисту.

По-друге, доцільно законодавчо розмежувати компетенцію Військового омбудсмана, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та профільних підрозділів Міністерства оборони, закріпивши порядок передачі скарг і обміну інформацією між ними.

По-третє, необхідно посилити гарантії інституційної незалежності Військового омбудсмана через прозорі процедури відбору кандидатів, чіткі підстави дострокового припинення повноважень та стабільне фінансування діяльності Офісу.

По-четверте, слід визначити порядок реагування на висновки й рекомендації омбудсмана: строки їх розгляду, обов'язок письмово інформувати про вжиті заходи та механізм контролю за виконанням.

По-п'яте, доцільно врегулювати вплив звернення до Військового омбудсмана на перебіг процесуальних строків звернення до адміністративного суду, щоб позасудовий захист не позбавляв військовослужбовця можливості судового захисту.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на аналіз практики діяльності Офісу Військового омбудсмана за результатами щорічних звітів, а також на вивчення взаємодії позасудових і судових механізмів захисту прав військовослужбовців.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листоп. 1950 р. Офіційний вісник України. 1998. № 13. С. 270.
3. Recommendation CM/Rec(2010)4 of the Committee of Ministers to member states on human rights of members of the armed forces : adopted by the Committee of Ministers on 24 Feb. 2010 at the 1077th meeting of the Ministers' Deputies / Council of Europe. URL: <https://www.refworld.org/docid/506979172.html>
4. Engel and Others v. the Netherlands : Judgment, 8 June 1976 / European Court of Human Rights. Application nos. 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72. URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
5. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 груд. 1991 р. № 2011-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 15. Ст. 190.
6. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2232-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 37. Ст. 561.
7. Каглинський О. Є., Сорочинський М. Д. Розвиток інституту прав і свобод військовослужбовців в Україні: адміністративно-правовий аспект.

Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 7. С. 165–168. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-7/40>

8. Лахтадир С. О. Правові гарантії захисту прав і свобод військовослужбовців. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 5. С. 17–21. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.5.03>

9. Верховна Рада ухвалила закон про військового омбудсмена. ZAXID.NET. 17 верес. 2025. URL: <https://zaxid.net/verhovna-rada-uhvalila-zakon-pro-viyskovogo-ombudsmana-n-1619392>

10. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23 груд. 1997 р. № 776/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 20. Ст. 99.

11. Про Військового омбудсмена : Закон України від 17 верес. 2025 р. № 4603-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4603-20>

12. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.

13. Президент підписав указ про створення Офісу військового омбудсмена та ухвалив рішення призначити Ольгу Решетилу (Кобилінську) військовим омбудсманом / Офіційне інтернет-представництво Президента України. 19 верес. 2025. URL: <https://president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-ukaz-pro-stvorenniya-ofisu-viyskovogo-ombu-100241>

14. Президент призначив Ольгу Решетилу військовим омбудсманом. АрміяInform. 16 жовт. 2025. URL: <https://armyinform.com.ua/2025/10/16/prezydent-pryznachyv-olgu-reshetyluvu-viyskovym-ombudsmanom/>

15. Офіс військового омбудсмена запустили офіційно. Як працюватимуть зі скаргами і які важелі мають наразі. LB.ua. 27 січ. 2026. URL: https://lb.ua/society/2026/01/27/719081_ofis_viyskovogo_ombudsmana.html

16. Президент обговорив із Військовим омбудсманом актуальні питання / Офіційне інтернет-представництво Президента України. 5 черв. 2026. URL: <https://president.gov.ua/news/prezident-obgovoriv-iz-viyskovim-ombudsmanom-aktualni-pitann-104773>

17. Линник Т. Правові алгоритми становлення інституту військового омбудсмена в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 10. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-10/74>

18. Сарнавський М. Адміністративно-правові основи діяльності військового омбудсмена: міжнародний досвід і перспективи України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2025. Вип. 87, т. 3. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.3.23>

19. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949. Bundesgesetzblatt. 1949. S. 1. Art. 45b.

20. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 лип. 2005 р. № 2747-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.